

Resime HALITI

GRATË E DHUNUARA NË KOSOVË (1998-1999)

Në periudhën e luftës së fundit në Kosovë (1998-1999), regjimi i Millosheviqit përdori metodat dhe format më të vrazhda që tanimë njehë historia për të shpërngulur popullsinë autoktone shqiptare. Si rezultat kemi një numër të madh të vrasjeve, mbi 12 mijë civilë, ku hynë gra, fëmijë e pleq dhe mijëra të plagosur. Gjatë luftës në Kosovë, iu bashkëngjitë edhe fenomeni i dhunimit të grave, ku siç e dimë ka qenë një numër shumë i madh. Fenomeni i dhunimit, nuk është i panjohur nga historia, në kontekste lufte është një përvojë e njohur fatkeqësisht për gratë e shumë kulturave. Hulumtimi im është fokusuar kryesisht në format e dhunës seksuale që karakterizuan luftën në Bosnjë dhe Kosovë gjatë viteve të '90-ta. Këto raste studimore fokusohen në shfrytëzimin e trupit të gruas me qëllim të asgjësimit të armikut, në një garë politike midis lëvizjeve nacionaliste që përdorën seksualizmin tradicional të roleve në një perspektivë të re "ushtarake": burrat luftuan për atdheun, gratë ishin zëra të heshtur për të lindur luftëtarë të rinj.

Këto luftëra janë quajtur shpesh konflikte etnike, një përkufizim që do të diskutohet në lidhje me ngritjen politike të nacionalizmit. Më pas analizohet ajo që ndodhi gjatë këtyre luftërave, duke përshkruar pasojat e dhunës edhe pas luftës. Në kontekstin e këtyre luftërave të reja (të reja për shkak të përdorimit të praktikave të lashta të luftës, si përdhunimi, në një logjikë të re politike) tregohet se si përcaktimi etnik bazohet në përdorimin e trupit të gruas si simbol i kombit. Si në Bosnjë ashtu edhe në Kosovë dhuna nuk ishte vetëm seksuale, fizike dhe psikologjike, por edhe simbolike. Duke lidhur nacionalizmin, gjininë, trupin seksual dhe seksualitetin, përdhunimi përdoret me synimin për të kompromentuar të ardhmen e grupit armik në periudhën e pasluftës. Dhuna seksuale prek aspektin më intim dhe tradicionalisht më të çmuar të një gruaje dhe kur ajo kryhet kundër

grave të një grupi etnik të konsideruar si kundërshtarë gjatë një lufte etnike, ajo merr formë të ndryshme. Përdhunimi përdoret kryesisht për të shkatërruar personalitetin e viktimës, duke e mësuar atë të përçmojë trupin e saj dhe të pendohet që ka lindur në grupin etnik që i përket. Në mënyrë të ngjashme, gratë u përdhunuan gjithashtu për të poshtëruar meshkujt e komunitetit, të cilët, duke pasur një vizion patriarkal të marrëdhënieve midis gjinive, ndjenin një ndjenjë të thellë zhgënjimi që nuk ishin në gjendje të mbronin gratë “e tyre” në kohë lufte. Përdhunimi është përdorur edhe si një instrument i spastrimit etnik, duke e detyruar gruan të lindë “fëmijët e armikut” dhe të lindë fëmijën (dhe rrjedhimisht përkatësinë etnike) të përdhunesit kundër vullnetit të saj.

Dhuna në luftë

Shkencat shoqërore janë përballur me enigmën e pazgjidhur të dhunës, duke kërkuar shkaqet e saj dhe duke analizuar mënyrat e saj të shprehjes. Dhuna dhe lufta janë të ndërthurura me historinë e njerëzimit dhe modifikojnë fatet dhe identitetet e burrave dhe grave. Një temë kaq e vështirë shpesh ka frikësuar shkencat njerëzore, të cilat nuk janë ndjerë të afta për t’u dhënë përgjigje përfundimtare pyetjeve që duken të përjetshme: “a është njeriu agresiv nga natyra? A është dhuna njerëzore e pashmangshme?” Ne e gjejmë dhunën aq shpesh në histori dhe e dëshmojmë kaq vazhdimisht sa e marrim si të mirëqenë. Siç thotë Arendt: *Kushdo që ka pasur mundësinë të reflektojë mbi historinë dhe politikën, nuk mund të mos jetë i vetëdijshëm për rolin e jashtëzakonshëm që dhuna ka luajtur gjithmonë në çështjet njerëzore, dhe në pamje të parë është mjaft befasuese të shohësh se si dhuna është zgjedhur kaq rrallë për të qenë objekt i vëmendjes së veçantë. [...] Kjo tregon shkallën në të cilën dhuna dhe arbitrariteti i saj janë marrë si të mirëqenë dhe për rrjedhojë janë anashkaluar; askush nuk e vë në pyetje apo nuk teston atë që është e dukshme për të gjithë.*

Prania e dhunës është pothuajse e natyrshme për qeniet njerëzore, si produkt i historisë dhe i bashkëjetesës. Dhuna që shfaqet në histori nuk është aspak e kundërta e kulturës, por një aspekt i veçantë i saj. Institucionet shoqërore kanë vendosur historikisht nën kontroll impulset natyrore agresive të njeriut në një përpjekje për t’i disiplinuar ato. Edhe pse agresioni është padyshim pjesë e natyrës njerëzore, ne shpesh ndiejmë nevojën për të shpjeguar sjelljen e

dhunshme, sepse, nuk arrijmë ta perceptojmë dhunën e pastër si moralisht dhe shoqërisht të pranueshme; ne mendojmë se është në kontrast me ato që ne mendojmë se duhet të jenë vlerat e njerëzimit. Kontrolli social i dhunës do të thotë që në perceptimin e përbashkët ajo është të paktën pjesërisht e denatyrizuar, e konsideruar si e jashtme për sjelljen normale të individëve.

Çdo kulturë përcakton në njëfarë mënyre atë që konsiderohet e natyrshme dhe ajo që perceptohet si e panatyrshme, duke përcaktuar mënyrat “e drejta” dhe “të gabuara” të përdorimit të dhunës (p.sh. në shumicën e rasteve, “monopoli i forcës” nga policia nuk ngjall të njëjtën indinjatë si një akt individual i dhunës së pakontrolluar). Nëse njeriu, individualisht i konsideruar si pjesë e një grupi njerëzish të tjerë, është natyrshëm bartës i agresionit, dhunës dhe i mundësisë për të mposhtur të afërmin e tij, përkundrazi, shoqëria në tërësi duhet të mbajë nivelet nën kontroll. Agresioni i pranishëm brenda tij: si elementë të “gjendjes njerëzore”, agresioni dhe dhuna nuk mund të eliminohen plotësisht nga shoqëria, por mund të kanalizohen drejt formave që janë “më të lehta” për t’u mbajtur nën kontroll. Marvin Harris argumenton se: *“Aftësia për t’u bërë agresiv dhe për të bërë luftë është pjesë e natyrës njerëzore. Por se si dhe kur ndodh kjo kontrollohet nga kulturat tona dhe jo nga gjenet tona”*.¹

Burrat që kanë familje në shtëpi dhe janë plot dashuri ndaj fëmijëve të tyre, janë po ata që luftojnë dhe vrasin me sa duket pa ndjerë emocione; ku e gjejnë forcën të sillen në mënyrë kaq të pamëshirshme me qeniet njerëzore të pambrojtura, si mund të bëjnë dallimin midis “grave të respektuara, të shenjta” të komunitetit të tyre dhe “femrave” të padenjë të komuniteteve kundërshtarë? Për popullsinë e Ballkanit, siç ndodh shpesh për popullsitë e pakta në numër dhe të kushtëzuara fort nga nevoja për bashkim dhe kompaktësi kombëtare, një rol të rëndësishëm duhet të kenë luajtur komplekset e inferioritetit dhe epërsisë. Ndjenja e epërsisë ushqen një indiferencë që mund të çojë në përbuzje, ndërsa kompleksi i inferioritetit nxit një urrejtje të sëmurë. Në Ballkan, kur dy grupe etnike janë armiq të njëri-tjetrit, është kompleksi i inferioritetit, edhe pse i fshehur me kujdes, ai që shtyn drejt shovinizmit më agresiv.

---

¹ Marvin Harris, *Cannibali e re*, Feltrinelli editore, Milano 1979.

Konfliktet etnike: përdhunimi si armë lufte

Sipas shumë antropologëve, mbrojtja e minoriteteve mbetet pika më e rëndësishme në të cilën duhet të ndërhyhet, çelësi për parandalimin e gjenocideve. Në veprat e tij të fundit, Amselle megjithatë kritikon abuzimet e termit “gjenocid”, i cili tenton të zbatohet në çdo proces të eliminimit fizik të një grupi njerëzor. Përdorimi i termit nënkupton idenë se viktimat e gjenocidit mund të klasifikohen si i përkasin një “race” ose “grupi etnik”. Në këtë Amselle sheh “paradoksin e gjenocidit”, që është arbitrariteti i procesit me të cilin “ndërtohet” grupi i viktimave, i cili shpesh nuk është fare “racë” apo “grup etnik”, por është shpikur si i tillë. Për etnologun francez, procedurat që zbatojnë gjenocidin përbëjnë edhe paradigmen më të rëndësishme të identitetit në historinë tonë.² Antropologët shpesh këmbëngulin në ndërtimin politik dhe kulturor të tjetrit dhe në dyshimin e “ndryshimit thelbësor” që ndan “të tjerët” nga “ne”.

Një element i përbashkët në gjenocidet e shekullit të njëzetë, nga ato të Hererove dhe armenëve, deri te spastrimi etnik në Ballkan, është procesi i krijimit të dallimeve që ndahen nga ne, “tjetri” (e vërtetë, edhe nëse është e ndërtuar) dhe nga ky është rasti i pastrimit që pason. Ne gjithashtu mund t’i referohemi, ndër të tjera, përkufizimit më të vjetër të dhënë nga Max Weber në librin e tij *Ekonomia dhe shoqëria*, në të cilin grupi etnik bazohet në një “bashkësi të besuar”.³ Këto grupe burrash që ushqejnë - në bazë të afiniteteve të zakoneve të jashtme, ose të dyjave, ose të kujtimeve të kolonizimit ose migrimit - besimin subjektiv të një “komuniteti të origjinës” (në mënyrë që kjo të bëhet e rëndësishme për përhapjen e komuniteti) do të quhen nga ne, kur nuk përfaqësojnë grupe farefisnore, me emrin “grupe etnike”; dhe kjo pavarësisht nëse një bashkësi gjaku ekziston objektivisht apo jo. Bashkësia “etnike” ndryshon nga “bashkësia e grupit të afërm”, sepse në vetvete është vetëm një komunitet (i besuar) dhe jo një veprim i vërtetë i komunitetit. Max Weber nënvizon se grupet etnike bazohen në një ndjenjë të përbashkët, pavarësisht nëse karakteristikat dalluese të referuara ekzistojnë në të vërtetë apo jo. Dallimet mbi të cilat bazohet një grup etnik mund të jenë produkt i dallimeve në “zakone”, dallime

² J.L., Amselle, *Introduzione*, in Fusaschi, Torino 2000, 8.

³ Max Weber, *Economy and Society July 2020*, History of Political Economy.

gjuhësore dhe fetare, ose dallime të shkaktuara nga kushtet ekonomike dhe politike me të cilat një grup njerëzor është dashur të përshtatet.⁴

Që nga vitet e '90-ta, lajmet për përdhunime masive të lidhura me konfliktet etnike kanë ardhur me frekuencë në rritje, megjithëse ka të ngjarë që rritja e debatit publik rreth tyre të mos jetë për shkak të shumëfishimit të rasteve të dhunës seksuale në masë, por nga një ndjeshmëri më e lartë e publikut, opinion ndaj kësaj “murtajeje lufte”. Ndoshta ishte mjaft e rëndësishme që në rastin e konflikteve etnike në ish-Jugosllavi, opinioni publik ndërkombëtar u ndërgjegjësua për dhunën e vuajtur nga gratë ndërkohë që ajo ishte ende në vazhdim (në shumë raste të tjera, elementi i dhunës seksuale ndaj grave u shfaq më vonë, apo edhe pas përfundimit të konfliktit). Gjithashtu për këtë arsye, ndoshta, përdhunimet në Ballkan janë studiuar si shembull tipik i dhunës seksuale ndaj grave gjatë luftërave.

Vepra të tilla si “përdhunimi, zvogëlimi i skllavërisë seksuale, detyrimi i prostitucionit ose shtatzënisë, imponimi i sterilizimit dhe kryerja e çdo forme tjetër të dhunës seksuale përbëjnë një shkelje serioze të Konventave të Gjenevës”.⁵ Të gjitha këto krime ishin “praktika të zakonshme” gjatë luftërave të reja në Bosnjë, Kosovë. Sipas fjalëve të Carla Del Ponte, kryeprokurores së Gjykatës Ndërkombëtare Penale për ish-Jugosllavinë, luftërat etnike janë një “lojë ndëretnike supreme me shumën zero”.⁶

Fenomeni i përdhunimit në kohë lufte ka ekzistuar gjithmonë dhe trupi i gruas ka marrë gjithmonë formën e një fushëbeteje ku çdo gjë është e lejuar. Ne mund ta konsiderojmë evolucionin e praktikës së përdhunimit si një aspekt të veçantë të konfliktit etnik, i cili e transformoi dhunën seksuale ndaj grave nga një rezultat i luftës në një instrument të vërtetë lufte. Duket se ka pasur gjithmonë një “pakt nderi” mes meshkujve, ndaj femrat janë konsideruar gjithmonë si një objekt, i cili në kontekste lufte bëhet “plaçka e mundshme e fituesit”.⁷ Përdhunimi është lidhur me luftën si diçka “e pashmangshme”, më së shumti një “e keqe e domosdoshme”, një stimul për të inkurajuar

---

⁴ Max Weber, *Economy and Society July 2020...*, 91.

⁵ Enrico A., *Introduzione al diritto penale Internazionale*, Giuffrè Editore, Milano 2010.

⁶ Del Ponte, *La caccia. Io e criminali di guerra*, Serie Bianca Feltrinelli, C, Milano 2008, 78.

⁷ D. Gagliani, *Stupri di guerra. Un'analisi dei silenzi, dei racconti, delle denunce*, “Alma Mater Studiorum - Digital Library”, Bologna 2007, 40.

ushtarët të luftojnë dhe të kryejnë akte të tjera të neveritshme. Gratë bëhen, praktikisht, një “mjet komunikimi” midis dy grupeve të burrave për përcaktimin e kufijve që i ndajnë ato.⁸

Etnografia e kujtesës: trupi i dhunuar

Kur kombet rriten dhe shpërbëhen në emër të progresit dhe peshës së dhunës, çdo qytetar tregon, pikturon ose “gjakderdh” historinë e tij të mbijetesës. Shuma totale e këtyre tregimeve na tregon për natyrën e luftës dhe perspektivat për paqe. Pak e arrijnë dritën e njohjes ndërkombëtare, shumë janë të humbur në hije. Etnografia është një disiplinë e sofistikuar në thjeshtësinë e saj: ajo udhëton me antropologjinë përpara, nëpër dritat dhe hijet për të mbledhur këto histori.⁹ Vështirësia për të kuptuar fenomenin e dhunës ndaj grave në Kosovë ekziston edhe sot, pas shume viteve të përfundimit të luftës.

Edhe sot pak flasin për këtë dukuri, aq sa opinionin e gjerë publik nuk e di numrin e saktë të grave të dhunuara në luftë. Një dhimbje e tillë e rëndë duket se është e destinuar të mbetet sekret për popullatën e Kosovës. Tema është ende sot e panjohur, e nënvlerësuar, e pa trajtuar me mjetet e duhura: mund të themi se është mbi të gjitha një problem social, politik dhe juridik, i dhënë edhe nga fakti i përmendur tashmë, se në mentalitetin tradicional gruaja e dhunuar konsiderohet “fajtores” dhe “shkak çnderimi” për familjarët e tyre, të cilët janë të parët që nuk duan të flasin publikisht për këtë.

Qëllimi i studimit është të hulumtojë situatën aktuale të grave kosovare që kanë vuajtur lloje të ndryshme të dhunës (përfshirë përdhunimin) gjatë luftës, kushtet e tyre të jetesës dhe vështirësitë që hasin në nivel social dhe familjar. Gjatë konfliktit të vitit 1999 në Kosovë, gratë ishin në ballë të vuajtjeve dhe vështirësive që solli lufta, materiale dhe psikologjike. Sipas Amnesty International dhe Human Rights Watch, 20 000 gra janë dhunuar gjatë luftës në Kosovë. Gjatë hulumtimit jam munduar të bëj një përmbledhje të dëshmive të kujtimeve të luftës dhe jetës së përditshme në periudhën e pasluftës.

⁸ Ivekoviç R., *Autopsia dei Balcani*, Raffaella, Cortina 1999.

⁹ Nordstrom C., *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century*, California University of California Press 2004.

Në total janë realizuar 13 intervista; dhjetë nga trembëdhjetë të intervistuarit më dhanë autorizim për të publikuar bisedën që kishin me mua në punimin shkencor në Universitetin e Perugies Italy. Kohëzgjatja e intervistave varionte në varësi të rrethanave, nga minimumi një orë deri në maksimum katër orë. Kam intervistuar gra dhe burra të moshave të ndryshme: të rinj, të rritur, të martuar dhe të ndarë. Të gjithë të intervistuarit janë myslimanë. Shumica e njerëzve kanë një nivel arsimor fillor, por nuk kanë munguar të intervistuarit me arsim të mesëm ose universitar. Intervistat janë bërë në Kosovë (pa thënë vendet e sakta për mbrojtjen e grave), nga viti 2015 deri në vitin 2016. Kam intervistuar tetë gra, por jo të gjitha kanë pranuar që të publikohen intervistat e tyre. Moshat e të intervistuarve varionin nga 20 deri në 67 vjeç. Përpara se të vazhdonim me intervistën, ne u përpoqëm të krijojmë një marrëdhënie besimi. Ne u takuam edhe vetëm për të biseduar, pa vendosur të përballemi me intervistën në një moment të caktuar, por të gjithë, ditë pas dite dhe përmes takimeve të ndryshme, spontanisht filluan të tregojnë historinë e jetës së tyre gjatë luftës.

Viktimat e dhunës seksuale kanë frikë të dalin individualisht, sepse, kanë frikë se të gjithë do t'i gjykojnë për atë që u ndodhi gjatë luftës. Pas kontakteve të para në të cilat u përpoqa të shpjegoja qëllimet e mia, nëse do të lindte një marrëdhënie e fortë besimi, ne ramë dakord për një takim, ndoshta për një kafe, në një vend ku ata ndiheshin të sigurt dhe të pavëzhguar nga njerëzit. Takimet, për arsye sigurie, shpesh bëheshin në një park ku nuk kishte shumë njerëz që mund të njihnin gratë që intervistova, ose në shtëpinë e ndonjë shoku të përbashkët. Me përjashtim të një interviste të bërë në shtëpinë e një mikut tim të fëmijërisë, nuk kam takuar kurrë gratë në shtëpitë e tyre, ku ekzistonte rreziku që burri dhe fëmijët të përgjonin bisedat tona. Në të gjitha rastet, në fakt, frika më e madhe e gruas ishte se familja e saj mund të merrte vesh për intervistën. Kam intervistuar edhe disa burra që kanë qenë dëshmitarë të dhunës ndaj grave në luftë. Si dëshmitarë të kualifikuar, intervistova Feride Rushitin, drejtoreshë e Qendrës Rehabilituese të Viktimave të Torturës në Kosovë (QKRMT) dhe Skender Luftiun, studiues i pavarur shkencor i shekullit XX në Institutin e Historisë “Ali Hadri” në Prishtinë. Intervistat u kryen duke respektuar dëshirat e secilit lidhur me atë që donin ose nuk donin të tregonin për jetën e tyre. Nuk doja të filloja menjëherë të grumbulloja histori për luftën, por të filloja të flisja për periudhat para ose pas

luftës.

Në varësi të situatave dhe disponueshmërisë personale, biseda mori rrugë shumë të ndryshme, por pothuajse në të gjitha rastet shkuam aq larg sa të flisnim edhe për jetën personale të të intervistuarve gjatë luftës. Dëshmitë mund të ishin anonime ose jo, në varësi të dëshirës së të intervistuarit, por personat e takuar, me përjashtim të dy kontributeve të marra nga Feride Rushti dhe Skender Luftiu, zgjodhën të paraqiteshin në kërkim me një emër fiktiv. Jo të gjitha gratë pranuan që intervistat e tyre të botoheshin, por për shumicën ishte më e lehtë të pranonin publikimin kur e dinin që teza ime do të ishte e shkruar tërësisht në italisht (dhe jo në shqip). Përdorimi i fjalëve dhe i tregimeve të tyre në mënyrë anonime dhe në një gjuhë tjetër e lehtësoi ankthin që bashkatdhetarët e tyre mund të kishin akses në atë që më thoshin. Pjesa më e madhe e grave të intervistuar, fillimisht më thoshin shpejt: “Nuk kam çfarë të them”. Unë u përpoqa t’i lija njerëzit që intervistova të flasin (dhe të heshtin) lirshëm, duke i dhënë secilit kohën e nevojshme për t’u hapur dhe duke pranuar që disa dyer mund të mbetën të mbyllura edhe pas disa takimeve dhe shumëorësh intervistash. Një nga elementët qendrorë gjatë hulumtimit tim ishte përpjekja për të kuptuar vuajtjen e trupit, dhimbjen e trupit të dhunuar, element që i lejon intervistuesit mundësinë e komunikimit me të intervistuarin në një nivel më të thellë. Për të përshkruar dhimbjen, nuk mjaftojnë gjithmonë rrëfimet dhe historitë, por një rol shumë të rëndësishëm ka edhe vetë gjuha e trupit, historia që trupi tregon për veten.

Shpesh gratë që kanë vuajtur nga abuzimi seksual në luftë përpiqen të largojnë dhunën, sepse kanë frikë të fajësojnë ose të çnderojnë, përbuzjen që mendojnë se i kanë dhënë familjes¹⁰. *Dëshmitë e grave që kanë pësuar dhunë seksuale janë zëri i arsyes*, siç tha Sigmund Freud, një zë i dobët, por që do të refuzojë të heshtë derisa të dëgjohet. Ata përpiqen të heqin kujtesën e ngjarjes traumatike, por pavarësisht përpjekjes për të fshehur traumën e pësuar nga vetja, këta njerëz shpesh do të zhvillojnë probleme që lidhen me të, ndoshta në formën e neurozës, ëndrrave të përsëritura apo imazheve ndërhyrëse. Pa përvetësimin e duhur të vetëdijes, ata kthehen pafund në rjetimin e përvojës së dhimbshme të së kaluarës. Siç thekson Pandolfi: Psikanaliza na ka treguar gjithmonë se e pathëna

¹⁰ E. Bukvic, *Il nostro viaggio*, Kindle, Torino 2015, 48.

nuk është zbrazëti, por përkundrazi i përket dimensionit të teprimit, të tejmbushjes; e pathëna bëhet një procedurë mbrojtëse nga njëra anë dhe një procedurë zbuluese nga ana tjetër përballë akumulimit të përvojës njerëzore. Dhe aty ku ka tepri, tejmbushja, kondensimi i kontradiktave, mjetet mbrojtëse dhe shmangëse mund të vihen në veprim, të fshehura pas domosdoshmërisë së veprimit, natyralizimit progresiv të dhunës njerëzore, ndarjes ndërmjet përgjegjësisë dhe efekteve.¹¹ Edhe, Papadopoulos përshkruan se si pas një ngjarjeje që shkakton përvoja të traumatizuara, jo vetëm njerëzit që kanë pësuar dhunën, por komunitete të tëra, mund të humbasin aftësinë për të kuptuar ngjarjet dhe për të rregulluar interpretimet e tyre.¹²

Turpi dhe dëshira për drejtësi

Shpesh gratë që kanë mbijetuar jetojnë në një kohë të pezulluar, e kaluara vazhdon të shfaqet në kujtesën që shoqëron gjestet e përditshme të ekzistencës dhe thirrjet për drejtësi. Ka nga ato që kanë humbur djem, vajza, burra, vazhdojnë të mendojnë veten në gjumë dhe edhe sot ndjejnë plagët djegëse në trupin e tyre të dhunuar, duke mbetur në mëshirën e ankthit, depresionit, humbjes së besimit të tjerët, turpit dhe vetmisë. Të jesh i përdhunuar do të thotë të jesh i shënuar përgjithmonë dhe kjo të çon në izolim të madh. Shumë nga të intervistuarit raportuan se nuk kanë miq dhe nuk dalin me askënd nga frika se mos gjykohen. Grave thjesht u kërkohet të harrojnë, ose të paktën të heshtin, të kontribuojnë në procesin e paqes. Paqja e arritur në këtë mënyrë është e pasigurt, një vello qetësie që fsheh konflikte të pazgjidhura dhe familje të shkatërruara. Ndjenjat e viktimave kanë emra të saktë: turp, izolim, vuajtje, depresion. Dhuna seksuale prodhon gjuhë trupore që zbulojnë plagët e shpirtit, pra traumën psikike, gjendjen e ankthit të përhershëm dhe depresionin posttraumatik. Dhuna është çnjerëzore përpara se të jetë e padrejtë. Shkelja e të drejtave të njeriut sigurisht që kërkon dënim, por kjo nuk e bën më të durueshëm ushtrimin e dhunshëm të pushtetit mbi trupin.

---

¹¹ Feranda L., Pandolfi M., *La salute mentale e il paradigma geopolitico*, Aracne, Roma 2014.

¹² Losi N, Papadopoulos R., *Costellazioni della violenza post-conflitto e approccio psicosociale*, Organizzazione Internazionale per le Migrazioni (OIM), 2000.

Gratë e mbijetuara heshtin për arsye sociale, nga turpi dhe nga frika se mos refuzohen nga familja dhe komuniteti i tyre. Tek meshkujt termi “përdhunim” gjeneron indinjatë të thellë, por kjo indinjatë duket se lind më shumë nga shqetësimi për nderin e komunitetit sesa nga një ndjenjë e vërtetë empatike ndaj gruas dhe trupit të saj të dhunuar. Për më tepër, kur burrat ishin anëtarë të familjes së një viktime përdhunimi, ata shiheshin si të paaftë, të paaftë për të mbrojtur gratë “e tyre”, duke vuajtur kështu nga një traumë e thellë e shkaktuar në identitetin e tyre dhe rolin e tyre shoqëror. Në fakt, qëllimi kryesor i dhunës seksuale, shumëherë i arritur plotësisht, ishte pikërisht shkatërrimi i lidhjeve të komunitetit dhe lidhjeve familjare.

Identiteti i gruas së përdhunuar është shkatërruar nga trauma dhe përjashtimi social. Turpi e shtyn atë në një hapësirë vetmie dhe ajo nuk mund të bënte ndryshe në kontekste sociale ku përdhunimi nuk tolerohet dhe viktimat e përdhunimit janë akoma më pak. Shumë gra përpiqen të heqin mendimet që çojnë në kaq shumë dhimbje; heshtja dhe nderi i pengojnë ato të flasin për atë që, nëse do të dilte në dritë, do të çnderonte familjen. Kështu gratë e përdhunuara mbyllen “në kafazin patriarkal” dhe përpiqen të mbijetojnë në të sa më heshtur. Nga ana tjetër, çfarë kanë për të thënë gratë viktime të përdhunimit të luftës, çfarë kujtimesh duhet të përcjellin ato? Historitë që duhen treguar dhe kujtimet që duhen transmetuar janë përgjithësisht vetëm meshkuj, në një shoqëri ku vetëm burrat konsiderohen si “heronj të rezistencës” dhe viktime të luftës. Rrëfimet historike shpesh ndërtohen duke fshehur gjërat që nuk duhen thënë, duke “harruar” gjërat që duhen lënë jashtë dhe duke u dhënë shumë më tepër rëndësi atyre historive që përkundrazi konsiderohen të drejta, ndërtuese, të denja për t’u thënë dhe përcjellë.